

Mircea A. Diaconu

De ce a tăcut Ronetti-Roman?

CONTRAFORT, nr.1, 2008

În afara celor câteva mesaje schimbate prin poșta electronică (strict utilitariste fiind, ele ar trebui pur și simplu ignorate), îl știam pe Leon Volovici din cărțile sale apărute în România atât înainte de 1984, anul emigrării sale în Israel, cât și după 1990. Să amintim aici *Apariția scriitorului în cultura românească* (1976), carte reeditată de curînd, sau *Ideologia naționalistă și „problema evreiască”*. *Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30* (1995). În plus, numele lui Leon Volovici îi amintește oricui *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, lucrare de căpătîi, la care colaborase consistent, și deopotrivă *Jurnalul* lui Mihail Sebastian, pe care l-a prefațat și în apariția căruia a avut un rol decisiv. În fine, tot studii care demonstrează devoțiunea față de cultura română: tatăl luptase la Mărășești în primul război mondial, fiul apără identitatea culturală a României. Va fi fiind, însă, la locul ei o astfel de precizare? Nu e cumva prețios-retorică?! De ce să vorbim despre devoțiune ca și cum ar fi vorba despre o excepție? Numai pentru faptul că, în vreme ce românii ajunși în străinătate își uită țara, evreii, care în cele mai multe cazuri au fost obligați s-o părăsească, vorbesc despre ea cu pasiune și nostalgie?! În treacăt fie zis, urmărind la Ierusalim un meci de fotbal, pe cînd avea 9-10 ani, fiul îi spune în ebraică: „e 1-0 pentru noi”. „S-a identificat cu identificarea mea”, continuă Leon Volovici. Pentru a preciza ulterior: „Dar meciul continuă...”, referindu-se de data aceasta la cu totul alt meci, care face obiectul de adîncime al ultimei cărți a lui Leon Volovici, meci care dispută condiția evreului în România și, de ce nu?, a evreului în general. La drept vorbind, nu e vorba despre povestea unei confruntări între evrei și ceilalți, ci de felul celorlalți de a înțelege evreitatea prin prisma unor clișee atât de înrădăcinate, încît par să fi devenit un mod firesc de a gîndi.

Așadar, vorbim aici despre ultima carte a lui Leon Volovici, **De la Iași la Ierusalim și înapoi**, carte care ar putea să intre deopotrivă în cîmpul de tensiune provocat, între războaie, de romanul lui Sebastian pe tema evreității și, deopotrivă, de *Amintiri-le în dialog* semnate de Ion Vianu și Matei Călinescu. Dacă nu cumva chiar de jurnalul lui Sebastian. Oricum, ceea ce remarcăm înainte de toate este saltul pe care Leon Volovici îl face dinspre cercetătorul erudit, explorînd biblioteci și arhive, către omul care se privește în oglindă, dezvăluindu-și resorturile, fixîndu-și identitatea. Dar nu ca într-un jurnal, exclusiv pentru sine, dintr-un narcisism, fie el și mascat, ci într-un continuu dialog implicit, care are drept consecință instituirea sinelui prin raportare la ceilalți, ba chiar pentru ceilalți. În explorările pe care le face, ceilalți, care trebuie să ia act de anumite raționamente, de anumite argumentații sau interpretări, sînt decisivi. Firește, nu de inocență este vorba într-o astfel de confesiune, ci de perspectivă. Leon Volovici devine o voce care mărturisește și se mărturisește, iar firul ascuns al confesiunii, dincolo de suprafața biografică, privește condiția evreului, în Iași, în anii '40, și în România, tangențial în Polonia, în vremea comunismului. Așadar, de la holocaust la dictatură. Pînă la apariția unor studii pe această temă, avem confesiuni, tulburătoare și elocvente.

În fine, realizată în pagini deseori memorabile, și nu numai prin forța evocării, ci și prin adevărul uman întruchipat în ele, cartea este deopotrivă fresca unor lumi și povestea

unei ființe, în care firul confesiv și nostalgia se instituie pe o etică umanistă. Așadar, cercetătorul iese din arhive pentru a-și dezvălui alcătuirea interioară și pentru a numi, prin ea, lumea. Nu pentru a o înțelege, căci nu e nici un mister la mijloc, nici o taină. Doar fapte, care se succed în istorie ca și cum s-ar înscrie într-o desfășurare fatală, privită cu o anume detașare. Spirit lucid, care nu-și convertește traumele în frustrări, Leon Volovici mizează totul pe cartea unei denunțări tandre, din care lipsește pasiunea pătimașă sau incriminarea violentă. Nu lipsește însă adevărul, care nu e aici un concept tare, exclusivist, ci unul trecut prin experiență. E vorba pur și simplu de adevărul lui Leon Volovici, care, chiar dincolo de propria-i existență mărturisitoare, vine cu raționamente, judecăți, interpretări. E ca și cum, contemplate, traumele lasă loc unei deveniri luminoase. Ca și cum, proiectate în imagine, ele relevă mai degrabă forța conștiinței de a se salva, chiar spunând adevărurile dureroase.

Aș reține în acest context un detaliu, referitor la Paul Cornea. În galeria de portrete cu care se încheie cartea, Leon Volovici mărturisește că în ultima vreme s-ar fi îndepărtat de preocupările de teoretician al lecturii ale magistrului, devenind mai sensibil la profilul lui intelectual, la „felul cum a îmbinat – întotdeauna – reflecția istoricului literar, a teoreticianului, cu reflecția morală și cu meditația intelectualului implicat”. Scrise în 2000, cuvintele acestea sînt legitime o dată în plus de studiul lui Paul Cornea din 2006, *Interpretare și raționalitate*. Studiu întrucîtva marginalizat (și știu ce spun), împotriva excelenței sale, căci erudiția face aici bună casă cu viziunea umanistă, care fundamentează, chiar și pe scepticism, o perspectivă întemeietoare asupra interpretării. În fine, dacă trecem peste această paranteză, ne interesa această afirmație despre Paul Cornea pentru că ea exprimă ceva esențial din figura lui Leon Volovici însuși. Autor al unor studii riguroase, în care ființa pare să fi fost redusă la rațiune, el își arată aici, în pagini uneori de veritabilă proză, dimensiunea umană. Pînă la urmă, memoriile acestea în dialog ni-l arată pe cercetătorul pasionat de arhive și oarecum retras în spatele cortinei istoriei preocupat de adevăr și meditănd asupra rolului intelectualului.

Tocmai pentru că relevă un anumit fel de implicare, aș reține aici paginile în care Leon Volovici povestește întâmplări petrecute prin 1964, într-un sanatoriu de lîngă Brașov. Ajuns în sanatoriu, e obligat să stea lîngă un bolnav izolat de toți ceilalți, agresiv, plin de ură, ostil și care nu putea să doarmă decît șezînd, sufocîndu-se, așa încît se trezea imediat în propriul horcăit trezindu-i și pe cei aflați în preajmă. Firește, e un context care instituie confesiunea. Or, povestea unui om e pentru Leon Volovici prilejul unei cunoașteri, așa încît dezavantajul devine șansă. Dar omul, ajuns acum o ruină, fusese șef de cuib legionar, așa încît poveștile lui sînt nu o dată teribile, poate chiar umilitoare; ascultătorul suportă mai departe, fără să reacționeze și fără să-și dezvăluie, brutal, identitatea. Nu-i vorba, e ciudată relația care se stabilește între cei doi, căci fostul legionar, care îi ura pe toți bolnavii, se salvează povestindu-și ororile cuiva care știe să asculte. Să citim mai bine sfîrșitul poveștii, așa cum ni-l spune Leon Volovici: „După două luni eu am plecat acasă, mi-am revenit, el a mai rămas acolo. [...] Îmi pare rău că pleci, zice, m-am legat de dumneata. Culmea e că avea lacrimi în ochi. Apoi: aș veni la Iași numai de dragul dumitale, așa mi-a spus, dar nu pot, sînt prea mulți jidani acolo. Aici, continuă Leon Volovici, a fost slăbiciunea și lașitatea mea, de fapt, atunci trebuia să-i dau cu măciuca și să-i spun că și eu sînt unul dintre ei. Ce s-ar fi întîmplat? Probabil că s-ar fi prăbușit. Mi-a fost milă de el, l-am văzut cu lacrimi în ochi, și am dat din cap”. N-aș încheia secvența aceasta fără să observ diferența de atitudine din replica lui Sandu

Frunză, cel căruia i se destăinuie Leon Volovici. „Probabil că eu aș fi avut tentația să-i spun și să-l las în nebunia lui. Nu era un om recuperabil. Cred că i-aș fi spus și apoi m-aș fi gândit ce transformare de conștiință ar fi putut să aibă și probabil aș fi scris despre asta. S-ar fi transformat în imaginația mea”, spune Sandu Frunză. Or, Leon Volovici, cel din 1964, dar și cel de acum, refuză astfel de reacții violente-cinice, brutale, în orice caz. Chiar și verdicturile sale, pornind de la experiențe uneori dezamăgitoare, sînt cumva temperate. Oricum, nu transformă experiența unui om, cu toate crezurile lui nebunești, ea însăși dureroasă, în obiect de studiu, în experiment pe care să-și fundamenteze ulterior scrisul. Departe de Leon Volovici astfel de revanșe. Ce e mai interesant este că Leon Volovici își amintește o situație similară, aflată din scrisul lui Sadoveanu, pe care o trăise Ronetti-Roman, un apropiat al lui Eminescu și Caragiale. În primul război mondial, revenit în casa lui Ronetti-Roman, în care fusese încartiruit, un ofițer îi povestește fiului acestuia, care îl însoțea, ce noroc a avut cu gazda. Continuă Leon Volovici: „Chiar i-am spus de cîteva ori, zice ofițerul, cum se poate ca un om ca dumneavoastră să stea aici, printre jidanii ăștia murdari?! Și el ce ți-a zis? îl întrebă Sadoveanu, consternat de gafa camaradului său. N-a spus nimic, zice, ofta și se ținea cu mîna în dreptul inimii. După care urmează încheierea lui Sadoveanu, foarte subtilă. Se întreabă și el de ce a tăcut Ronetti-Roman? Un om care, în scris, știa să polemizeze, purtase polemici foarte vehemente, de ce a suportat să vină un ofițer imbecil să-l jignească în casa lui și el să nu zică nimic. Din «superioritate morală», se întreabă Sadoveanu, sau din «lașitate atavică»? Acuma stau și eu și mă întreb – spune Leon Volovici mai departe – de ce nu i-am spus nimic legionarului? Lăsăm un semn de întrebare”, continuă el.

Or, nici superioritatea morală, nici lașitatea atavică nu sînt elocvente pentru profilul moral al lui Leon Volovici; oricum, nu reies din scrisul său, deși, cine știe?, poate scrisul va fi fiind el însuși înșelător. Nu ne spune Leon Volovici însuși că Ronetti-Roman era un polemist notoriu?! Țin să cred, mai degrabă, că tăcerea lui Leon Volovici e consecința unei anume perspective asupra faptelor care devin – chiar în timpul desfășurării lor, ce nu poate schimba trecutul – obiect de contemplant. În plus, parcă e teama de a nu produce suferință. La ce bun să spui un adevăr doar din dorința răzbunării?! El trebuie spus atunci cînd prin el lumea poate învăța ceva. Din punctul acesta de vedere, adevărul trebuie spus și Leon Volovici discută de cîteva ori despre ipostazele unui antisemitism neconștientizat, cumva nativ, înscris în chiar ființa oamenilor sau despre pervertirile produse de ideologia comunistă. Pe de altă parte, dacă Ronetti-Roman a tăcut, Leon Volovici se răzbuună povestind pur și simplu faptele. Or, abia a povesti pare să însemne pentru Leon Volovici a construi un sens, abia povestirea instituie destinul unei existențe, al propriei existențe, investite astfel cu forța de a lumina condiția evreității în istorie.

Așa încît, tema fundamentală a acestei cărți – care trebuie citită tocmai prin prisma suportului moral angajat în interpretarea faptelor – e tocmai adevărul. Cartea lui Leon Volovici e un document moral, în care nostalgia pentru locurile Iașului, de exemplu, luminează întrebările despre cine sîntem cu adevărat. Fără nostalgie, nici adevărul poate că n-ar mai fi părut atît de ușor de eliberat de zgura istoriei.

*Leon Volovici, *De la Iași la Ierusalim și înapoi. Pornind de la un dialog cu Sandu Frunză*, București, Editura Ideea Europeană, 2007.